

III.

PANTELEIMON ATYA DISZNAI

Belgrádban egész délelőtt idegesen sétálunk, már repülnénk!

Végre délután négykor a repülőtérre visz bennünket az autóbusz. Lemérik csomagomat: cseh tornacipó, fogkefe és egy könyv: Kortársak a németalföldi festészetről. Kis csapat tart, diagonálisan, a repülőtéren madarunkhoz, én lemaradozva, zsebbe tett kézzel. Végtelennek tűnik ez a harminc-nyolcvan méternyi út, megroggyan a lábom, mire a lépcsőhöz érek, alig van erőm felmászni. Mintha padlásra kapaszkodnék, padlásra dugnám be fejem, gyerekkorom mennyorszá-gába.

Szebb stewardess-t el sem tudnék képzelni! Szépen üdvözlöl bennünket, zavartan biccentek. Honnan ez az angyal padlásunkon, ahol csak a patkányok által megfojtott kisgalambok jelenlétét szoktam meg?

Az ablakhoz ülök, és végcélunkig feszült figyelemmel lesem a vidéket. A folyó elejtett szalag. A stewardess ejthette le szalagját. Az út, a poros kis utak, amiken egyszer úgy éreztem, messze indulok, cipőzsinór. Ni, amott a kis tó, hóna alatt feslett, nem is feslett, elpattant kabátja, gombja. És a parcellák, ó a parcellák! Milyen gyönyörűek az emberek parcellái. W. Sándor nem tudja, hogy én úgy írtam stewardess-verseimet, hogy nem ültem repülőben. Az én nagyjányaim csak autóbuszokon stewardesskedtek, szegények. Említettem neki, ha még írának egy-egy stewardess-verset, kiadhatnánk kötetben, kis igazolvány formátumú kötetben. Tetszett neki az ötlet. Az eset maga talán érdekesebb, mint a versek, legalábbis mint az én verseim.

Priština. Először vagyok itt. Kissé megzavarodom, egy órával előbb még Belgrádban sétáltam, délelőtt még kislányommal játszottam Újvidéken. De tulajdonképpen mit is keresek én itt? Csak a repülő miatt vállalkoztam erre az útra. Egyszerűen, stewardess-versemhez szükségem volt egy repülésre. Most zavartan kérdezem barátomtól, mi járatban is vagyunk? Priština? Hiszen én eddig valóban semmit sem tudtam erről a városról azonkívül, hogy ötvenezer patkány és százezer egér él ebben a lényegében kis városban, amelyek évente negyven vagon ételmelet fogyasztanak. És mint egykori nemzetiségi politikánk véres végleteinek színhelyét ismertem. Este Mekuli, a kosmeti albán irodalom klasszikusa az elmúlt időszak szörnyűségeiről mesél. Érzem szavaiból, nagy változások történtek, de mint minden változás, ez sem lehet százszázalékos.

Stewardessünk is ebben a szállodában lakik. Bejött, vette a kulcsát, és a pilótákkal beszállt a liftbe. Rövid ideig nem mozdultak, majd minden hang nélkül a mennyországba emelkedtek ismét. Ágyamban stewardess-versem írom, végre. A stewardess-vers műfajommá lett, lesz. Itt alszik ő is valamelyik szobában, szobánk falai észrevétlenül hullámzanak madárpihegésétől. „Možda spava...”, szavalja költőbarátom, aki mindig gyomorbántalmairól, székrekedéseiről panaszkodik, ad helyszíni közvetítést, Dis ismert versét, „Talán alszik”, fordítja Szenteleky, sajnos majdnem hiába, pontosan érzem, csak egy árnyalata vész el jó fordításkor a versnek, de sajnos éppen az az árnyalata, ami nélkül fabatkát sem ér az egész.

„Talán alszik, és túl van minden rosszon,
túl életen és minden földiségen,
szépsége is elmúlt, mint fény az égen,
De tán eljön hozzám, hogy vigaszt hozzon...
De tán alszik, és túl van minden rosszon...”

Ki gondolná versemről, hogy Dis-kulisszára raktam fel?

Semmi értelme lemenni a városba, amikor ő úgy lehet alszik, amikor ő nem hagyhatja el szobáját. Atlátszó kis negligésben üldögél a sarokban: szépségét állandó szinten kell tartania. Másnap is, szállodánk teraszán üldögélve, gondolatban állandóan az ő kis repülőjére vigyáztam. Mit gondolsz, fordulok gyomrát tapogató barátomhoz, meghalhat röptében a madár? Azt hiszi, komolytalankodom, el akarom terelni figyelmét székrekedéséről, nem válaszol kérdéseimre, morog, majd megtudnám...

Megismerkedünk Azem Skreljivel, a *Fehér karaván* című regény szerzőjével. Első hivatalos kérdésem szegezem az írószekció fiatal titkáranak: szokta-e látni a stewardest? Hiszen én úgy képzeltem, ilyen kis városban, de nemcsak kis városban, a repülőnek, mint a primitív népeknél, áldozati oltárt emelnek, a stewardest viszont szentképeikre festik. Nevet, ha más nem is, de a megismerkedés feszélyezett légkörét sikerült eloszlatnom gyerekes kérdésemmel. Meglep a fiatal albán költők politikai tisztánlátása. Este Azem *Fehér karaván*-ját olvasom, és egy olyan regényről álmodozom, ami minden rafináltságtól mentes, lényegében primitív szöveg lenne. Hiszen minden mással úgyis csak áztatjuk magunkat. A modern regényíró a hálójával elérhetetlen lepkét üldöző biológusra emlékeztet.

Lefekvés előtt megtapogatom a falakat, próbálom felvenni nem létező rezgéseit, amelyek talán a valamelyik szobában kuporgó, talán alvó stewardess-től indulnak. Barátom ajtókat csapkodva érkezik a toalettből, semmi, súgja. A fiatal albán költők verseivel ismerkedem.

„Metohija
mint amikor azt mondom — Szerelem.

Metohija
mint amikor azt mondom — Hajnal.

Metohija
mint amikor azt mondom — Fájdalom.”

(F. Gunga)

Autóbuszon Prizrenen keresztül Djakovicára, kis Moszkvába. Megpillantom a Šar-hegységet, a Prokletiját. Kosmeti tartózkodásom alatt sosem tudtam levenni szememet a havas csúcsokról, hűtöttek, szerettem volna magammal vinni őket. És a sok lusta fekete bivalyt is szeretném magammal hajtani.

Fele albán költő az autóbuszban, fele vár bennünket. Még nem láttam embereket így megörülni egymásnak. A Fehér Drim fölé épített kis motelben pihenünk. A friss, erős víz, a hideg hegyek. Délután Djakovicán medvetáncoltatást nézünk, barátomnak száz dinárért külön táncol. Rövid időre megjön széklete.

A város tele pannókkal, mitingünket hirdető falragaszokkal, zászlókkal. Félek, ez az egész nagyobb méretű valami lesz, mint gondoltam. De most már nincs választásom, három-négy szerbre fordított Gerilla-dalt hoztam csak magammal. Szállodai szobánkból a stadiont látni, ahol majd felolvasunk, a díszemlévényt építik, a hangszórókat szerelik, a székeket hordják. Megpróbálom elolvasni hangosan verseimet. Még ebben a kis szobában is, semmi effektus. Idegeskedni kezdek. Szerencsére múlik az idő, és már szállingóznak az emberek. Valamit nem értek, hová tart az egész város? Minket hallgatni, mondja barátom, aki orvosságait szedi. Minket?, kérdezem magamtól. Kigyúlnak a reflektorok, a hangszórók zenét sugároznak. Alig bírok az emelvény közelébe furakodni, itt az egész város, bosszankodom. Hiszen mi csak verseket akarunk olvasni, motyogok. Albán barátaim egy fekete, göndör hajú ember elé cipelnek, bemutatkozom, és elsomfordálok. Csak később tudom meg, Fadil Hodzsa. Pánik. Felmászom az emelvényre, a kis pionírlányok nagy csokor virágot adnak a kezembe, megsimogatom őket, szeretnék a csokor mögé bújni, de már lehetetlen, az erős reflektorok mindent átvilágítanak, úgy érzem, engem keresnek. Már be is mondták a nevemet. Fűtүүл a mikrofon, fűtүүлnek a gyerekek a fákról. Mit akarok én ezekkel a holmiféle Gerilla-dalokkal itt, e lelkes nép előtt? Felolvasom őket, egyet magyarul is. Amikor magyarul kezdek olvasni, kissé elhallgatnak. Fényképezőgépek robbannak. Visszaülök a helyemre, orgonacsokrom mögé. Tizennyolc albán költő olvas fel. Eláll a lélegzetem. Kiabálva, énekelve, gesztikulálva szavalnak, és a nép velük. Egyszerűen mondom, valóban nem gondoltam, hogy még ilyesvalami is létezik e világon. Miting után Fadillal, ahogy ők mondják, vacsorázunk. „Ostorozza” a költőket, miért félnék verseikben a szocializmus, kommunizmus stb. kifejezésektől. Mekuli és Azem megmagyarázza neki, hogy ő ehhez nem ért. Nevetnek, megölelik egymást. Mindegyik költőt ismeri, mindegyikkel baráti viszonyban van. Hol vagyunk már mi ehhez? Vacsora után néhányan a belügyi osztály új főnökével iszogatunk, és arról vitatkozunk, hallanak-e a halak.

Másnap látogatás a szövőkombinátusban. Itt a szimpatikus, talpraesett igazgató szavait hallgatva értettem meg igazán gazdaságunk reform utáni, de nemcsak reform utáni helyzetét. Nem mondhatnám, hogy egyszerű dologról van szó.

Hogyan kellene megőrizni, fejleszteni ezt a kétségtelenül primitív lelkesedést, tanakodom magamban, ha valamit, ezt érdemes lenne megőrizni, fejleszteni. Itt még minden egy. Igazán még nem kezdődött el az atomizálódás szörnyű folyamata. Az állandó — hogy én is ezekkel

a frázisokkal éljek — elnyomás, a viszontagságok hihetetlen kohéziót, ellenállóképességet hoztak létre.

Az egész város ismer, mind nehezebben közlekedem, a gyerekek leállítanak, szakállamról kérdeznek egyet-mást, de az emberek is beszédbe elegyednek velem, hogyan érzem magam, érdeklődnek, megtörlöm homlokomat, és a havas csúcsok felé mutatok mosolyogva. Összebarátkozom egy fiatal angoltanárral, most jött Londonból, angolnak szólítom; összebarátkozom egy fiatal festővel, most jött Párizsból, franciának szólítom.

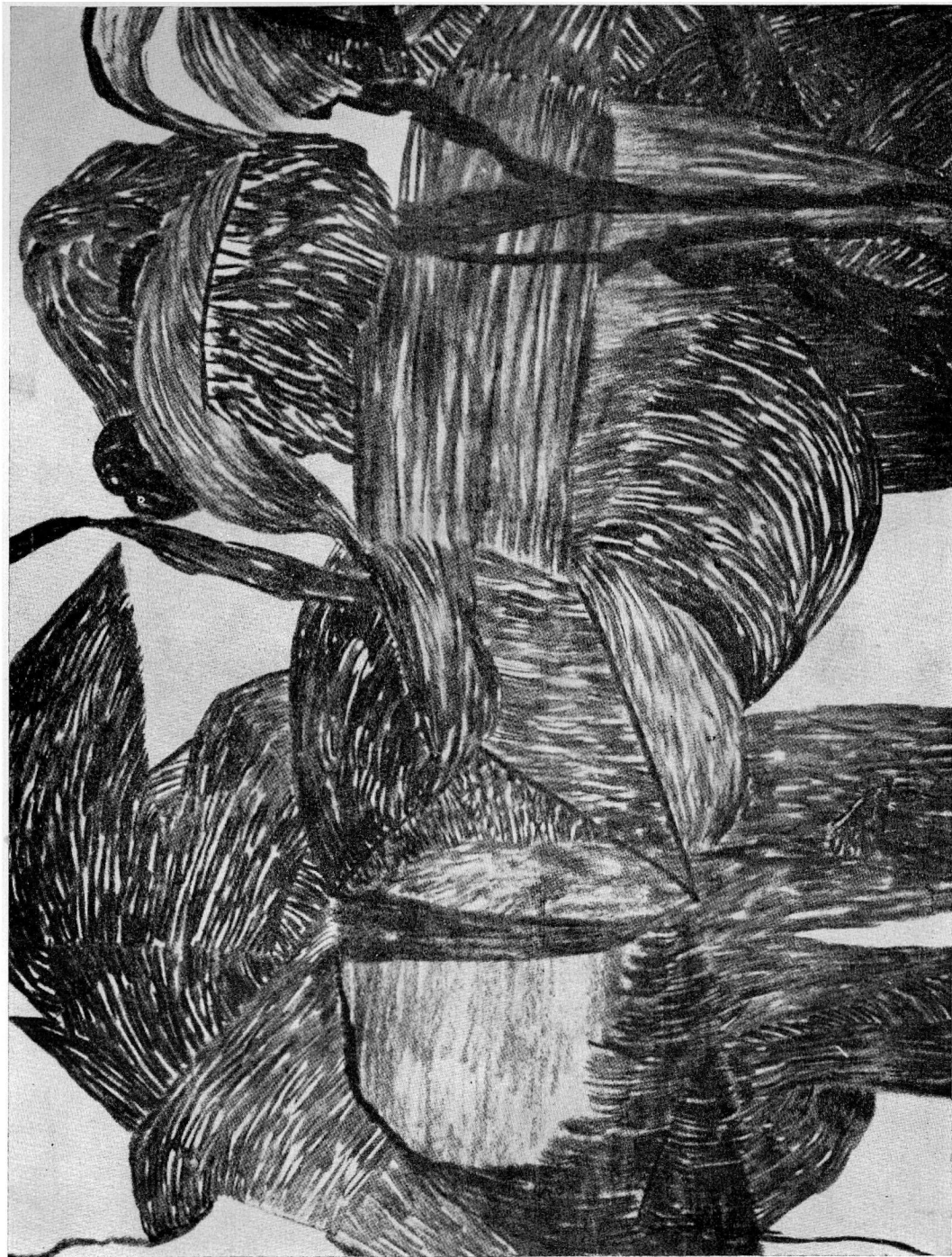
Este koncert a tiszteletünkre, ismét itt az egész város, akinek nem jut hely, a fal mellett ül, aki nem jut be, az ajtó előtt hallgatózik. A szünetben az angol bemutat tanári karának. Az igazgató kérdést szegez a mellemnek, mivel magyarázom, általában, ezt a nagy érdeklődést, és hogy van mifelénk. Válaszomban először fogalmazok meg magamnak is egyes dolgokat.

Hajnalban repülőt látok, követem, mígnem könnyezni kezdek a naptól...

Rövid időre Dečanira visznek bennünket. Az albán költők már napok óta megállás nélkül énekelnek. Jó hallgatni szomorú dalaikat. Érdekes, ezek az értelmiségiek így énekelve beszélgetnek.

Mágnesként ránt magához a Prokletija. Mellé állok, és felnézek rá. Apám itt volt börtönben, itt irtották az erdőt, itt kapott szívbetegséget (ami majd biztosan végez is vele), anyám meg asztmát, amikor meglátogatta és a hegymászástól kimelegedve jeges forrásból ivott. Később meg bátyám táborozott itt a felderítőkkel. Tőle hallottam a nagy gesztenyésekről. Úgyhogy már kisgyerekkorom óta él bennem ez a vidék, romantikus végletem itt találkoztak. Még iskolába sem jártam, és már mindent tudtam a börtönökről, a rabok életéről. Akármilyen sötét színekkel is festette apám ezt a vidéket, felhőig érő havas csúcsokkal a háttérben, mégis mindig valami tiszta, hűs, idillikus képbe transzponálódott. Barátaim Afrikába, az Északi-sarkra vágytak — én a Prokletijára. Anyám egyszer télen jött látogatóba, rossz lábával, hatalmas csomagjaival, vasutascsalád fogadta be (fogalmam sincs, miért éppen vasutas, amikor itt nincs is vasút), míg el nem olvadt a hó. A Prokletija volt családi golgotánk.

A szálloda teraszán, az óriásfenyők tövében üldögélünk, fényképezkedünk. A költők még mindig énekelnek. Éneküktől visszhangzanak a hegyek. Néhány néphős is velünk jött. Még a Crni Drimnél megbarátkoztam velük. Estefelé lemegyek a kolostorba, útközben fenyőket tapogatva gyantásak lesznek kezeim, tobozokkal tömöm zsebeimet. Nagy köveket szeretnék a hátamra venni. A borospince rácsos kis ablaka előtti padon, a barátok és két szemrevaló lány társaságában (nagy hegyek között minden lány szemrevaló) ott látom az egyik néphőst. Megőrül nekem. Nem megyek be a kolostorba, közéjük ülök. A lányok, nagy bosszankodásomra a barátokkal sugdolóznak, kuncognak, látom, már régebbről ismerhetik egymást, gondolom a szálloda vendégei lehetnek. A néphőssel bort kérünk a legfiatalabb baráttól, ő ihat legkevesebbet a barátok közül, azért bízhatták rá a borospince kulcsát. Most jött a katonaságból, még alig látszik a szakálla, pedig, meséli, az övé volt a leghosszabb. A lányok tüntetően elhagyják a kolostor udvarát. Hosszan nézünk utánuk a nagy hegyek alatt.



A néphős felhúzza zokniját, amit valamiért már előbb levetett, nincs kizárva, a kolostor mögötti forrásban állhatott, mindig tele van tereplő emberekkel, véletlenül láttam, amikor vagy tíz öregasszony egy fiatal lányt fürdetett, nagy fehér lepedőkkel állták körül a forrást. Hosszú kötött harisnyája és bokáig érő téli alsónadrágja van a néphősnek, a háborúban elfagyhattak lábai. Ő is elmegy. Egyedül maradok a barátokkal. A mellettem ülő magas, fekete, a legszebb ember, a legszebben nevető ember, akit még valaha láttam. Megkérdezem, mióta van itt. Nevetve csapkodja férfias kezével combomat, naponta százszor kérdezik ezt tőle, mondja, de azért szívélyesen mesél. Chicagói, szülei szerbiai születésűek, Timotije atyának hívják. Az oroszországi, görögországi kolostorok után most itt tölt bizonyos időt, cellája kis ablakába tett írógépén itteni könyveket fordít angolra. A civil ruhában, japán papucsban, zöld kötényben lévő, hosszú vörös hajú, szakállú barát is közelebb húzódik hozzám. Azt mondja a pad végén ülő igumánnak, ha nem is vagyok beöltözve, de szép szakállam miatt sokkal kellemesebb velem beszélgetni, mint másokkal. Panteleimon atyának hívják. Szakállamat dicsérik, de a hegyes csúcsokról nem veszik le tekintetüket. Én sem. Sötétedik, hirtelen lehül a levegő. Jönnek értem, megyünk vissza. Az úton is csak énekelnek. Djakovicán gyorsan kifizetem szobámat, elbúcsúzom új barátaimtól, nagyon régen kerültek ilyen közel hozzám emberek, és már sietek is vissza Dečanira.

Valami történt velem ott a kolostor udvarán, a barátok között, a havas csúcsok alatt. Muszáj visszamennem.

A szálloda (Visoki Dečani) hórihorgas, klepa fülű, ijesztően bandzsall portása alighogy beírja adataimat, mesélni kezd, néhány éve meghalt a nagylánya és terjedelmes regény írásába kezdett, de a regény valahogy elakadt, szívesen megmutatná nekem, hátha közösen ki-mozdíthatnánk a kátyúból. Miközben a bárba vezet, röviden ismerteti a szálloda történetét, ráfizetések, sikkasztások miatt kényszerigazgatás alá helyezték.

Most, nem tartva magam az időrendhez, még néhány szót szólnék a portásról, aki inkább szerette, ha a recepció főnökének szólították. Nagyon megszerettem ezt a lila pulóveres égimeszelőt, válogatott koszarazó volt fiatalabb korában, bandzsall szemében volt valami a szamarak végtelen szomorúságából. A regényét nem mutatta meg. Pultján Marx *Tőkéjét* láttam. Azt mondta, szívesen látna családostul vendégül, és akkor talán majd a regényre is sor kerülne. Megígérte, ha utazom, elvisz Fityójával Pećig. De amikor szóltam neki, hogy elérkezett az idő, Pećbe szeretnék menni, eltűnt, mint a kámfor, elbújt a szálloda alá. Nem értettem.

Korán kelek, és a teraszról a hó csillogását figyelem, kétségtelen, újjászülettem. Már napok óta Crnjanski Sumatráját mondogatom: „... mily csendesek s fehérek / az Urál havas csúszai”. Valóban, simogatom őket: „és simogattuk a távoli hegyek / és jeges csúcsokat gyengéd kézzel.” Nem igaz, hogy íróasztal mellett meg lehet érteni egy verset. Talán egész életen át csak egyszer jön el a pillanat, amikor valóban kinyílik a vers — magától. És akkor, mint a kagyló, tenyerén tartja gyöngyét. Nemcsak a versíráshoz szükséges az egész élet tapasztalata, emlékei, ahogy Rilke mondja, a vers olvasásához is

ugyanaz szükséges. Érdekes, hogyan ír Ristić a Sumatráról terjedelmes, hogy ne mondjam nagy naplójában: „taj zaista »laki i nežni«, pomalo smešan stih, beličast i u stvari beznačajan”. Azért nem nevezem nagy naplónak Ristić könyvét, mert hát túlságosan is jól tud naplót írni, az pedig baj. Ez a későbbi Sinkó-naplókra is áll. Crnjanski újvidéki hotelszobában írta Sumatráját. A *Napjaink énekébe* én fordítottam a Sumatrát. (Mindig szerettem Crnjanskit.) Már visszajöttem Pestről, amikor megtudtam, a pesti *Jugoszláv Költők Antológiája* számára Lator fordította. Olyan szavakat csempészett belé, bizonyára mert nem tud szerbül, amilyenek nem is léteznek a versben.

Aztán egész nap a kolostor padján ülök. Az igumán a városban van, Timotije, hallom, gépel, fordít, a fiatal barát a pincében dolgozik. Egyedül Panteleimon mászkál az udvaron, disznóival bíbelődik. Kontyba kötötte haját. Akárhová megy, disznai, kocái libasorban követik, vannak vagy húszan. Csak a templomba nem mennek utána, nyugodtan várják az ajtó előtt.

Panteleimon atya a szakácsnővel paráználkodott. Nem tudom, ki csíphette el. Levetkőztették, és csak a disznók gondozását engedélyezik neki. Néha, amikor az igumán a városban van, ő is részt vehet az istentiszteleten, úgy, japán papucsában, zöld kötényében olvas fel, akadozva, grimaszkodva rám, egyetlen „hivőjére”, majd dudorászva, a disznók rőfögésétől kísérve elhagyja a kolostor udvarát, valószínűleg messze, fel a gesztenyésekbe megy, és csak este ereszkedik alá.

Különös átváltozás történt Panteleimon atyában. Elvettek tőle mindent, és ő mindent megtalált disznaiban, amikkel büntették. Azóta Panteleimon atya számára a gesztenyés jelenti a mennyországot és kis kocái az angyalokat.

Panteleimon bánáti születésű. „A zemlja je... za seke sa belim kolenima, za male prašce”, idézem neki földijét, Crnjanskit.

Nem tudok elképzelni boldogabb embert Panteleimon atyánál. Ki hitte volna még, hogy ilyen boldog ember is létezhet a világon. Nincs kizárva, azért olyan boldog, mert elvették hitét, aminek birtokában sosem bukkanhatott volna Dárius kincsére: a gesztenyésre, a kocákra, a levegőre...

Babel naplójából: „ezzel a nappal kapcsolatban a legfőbb a vörös katonák és a levegő leírása”.

Más szemmel nézve viszont azt is mondhatnám, agyára mentek a disznók.

Írni fogok Panteleimon atyáról.

IV. K É K

Újvidék. Megdöbbenve veszem észre, mekkorák körmeim. A halott lepódné meg így, ha a föld alatt maga elé emelné kezét. Várok egy kicsit, hátha sikerül másra terelni figyelmemet, tekintetem segélykérően fut végig az asztalomra rakott színes csapdákon, képeslapokon, érmeiken, klisséken, kagylókon, majd az ollóért megyek a másik szobába, mi járatban vagy, kérdezi feleségem, az olló, mondom

halkan, visszajövök ide, és papirosaim felett hozzászólások az összetett, számomra nagyon is összetett művelethez, amit az emberek egyszerűen körömvágásnak neveznek. Mindjárt megpróbálom megmagyarázni, miről is van szó. A fizikai idő, mint a modern szövegekben, engem már régen megszűnt terrorizálni. Legfeljebb egy hét vagy hónap kereteihez tartom néha magam. Van, amikor nappal alszom, és éjszaka virrasztok, és fordítva. Egyedül az időjárás és az attól függő hangulatom terel utamon. De mégis van egy órám, ami havonta, két-havonta felijeszt, pánikkal, kétellyel telít, számon kéri az elmúlt pillanatokat, perceket, a felelősség keresztfájára feszít. Ez az óra a köröm. Gyászszalagja kérdőre von: mit csinált az elmúlt idő alatt? Legtöbbször csak azt tudom válaszolni, a körmeimet növesztettem. Vagy ha jó kedvem van, azt, hogy nem is volt szándékomban csinálni valamit. Mint Pavese gyönyörű verseiben az emberek, csak hátratett kézzel szándékoztam sétálni a lejtőkön. Hiszen ez is lehet program. Érdekes véletlen: a zagrebi Forum 65-ös évfolyamának 6. számában, ahol utoljára olvastam Pavese-verseket, még két ide vágó szövegre bukkantam. Gotovac így kezdi egyik versét: „Ősi módon munka nélkül”. A másik szöveg A. B. Šimić munkafüzete. Kíriom néhány sorát:

„Problémám igen egyszerű, de megoldhatatlan. Bármely polgári foglalkozás, mely elérhető számomra, nemcsak hogy megalázna, de lelkiismeretemmel sem férne össze. (Nem arra gondolok, hogy maga a munka alázna meg, hanem az emberek...) Azonkívül, nem vagyok egyedül; asszony — vagy nem is: élettárs van mellettem. Ez azt jelenti, hogy mégis engednem kéne, ha élni akarok. De én élni akarok, s nem tudok engedni. Sőt, még csak nem is töprengek és habozom. Én tudom, hol a helyem!”

No, de hát én dolgozom, íme most is útra készülök. Afféle kereskedelmi utazó vagyok, de a kereskedelmi utazóknak abból a ritka fajtájából, akiket nemigen érdekel munkájuk, árujuk, sőt akik azt sem tudják, tulajdonképpen mit is árulnak. Talán magukat?

„A prózai munka talajt ad és biztonságot”, írja Lukács Stromról, de mi jögon vágyódom én biztonságra?

Nem véletlenül említettem az előbb a halottakat, ezek a körömök egyedül csak a halottakéra emlékeztetnek, egészen fehérek, vékonyak. Ezért az a, mondjuk, fél óra, amíg ledarabolom körmeimet, legalább olyan kínos számomra, mint ítélőszék előtt állni. Otiosum esse — quam nihil agere.

Valóban, mit is csináltam mostanában?

Igen. Voltam valamelyik nap a parkban, kedvenc padomon, miután megvizsgáltam a hattyúkat, használhatók-e még valamire e költői rekvizitumok. Tényleg, ez már valami, mivel ha kicsit is nyugodtabban ülök a platánok között, annyira sikerül rendeződnöm, hogy mire úgy kilenc felé felzendül hátam mögött az opera gyakorló kórusa, már velük lendülhetek a magasba, és a frissen nyírt, locsolt fű, a platán sima kérge valami egészen új minőséggé lesz, s nincs kizárva, aznap még verset is sikerül lejegyeznem. Hogy valamennyire is összezdjem magamat, a hátam mögött szükségem van az opera kórusának hegyes karó hangjára. Van ebben valami szép is azonkívül, hogy

meglehetősen nyavalyás nagy kórussal hátunk megett élni, élni fűvel, sima bőrű platánnal.

És mit csináltam még?

Igen. A kaktuszt figyeltem. Ferde, henger alakú kaktuszomat, és hosszú hamujú cigarettával kezemben napokig úgy éreztem magam, mint a pisai ferde torony. Itt van a lenti teraszon, ágyamból és asztalomtól is jól látni. Hatalmas fületlen alumínium lábasban van, kisebb edényben, cserépben felbillenne, mivel súlypontja már jóval kívül lehet alapján. Tíz vázlatot készítettem róla grafittal, és verset is írtam... Ha visszaemlékezem az elmúlt évre, feleséggel más sem csináltunk, mint e ferde kaktusz körül zavarócskázunk, üldö-géltünk. Valami bennünk is így áll, ferdén, minden pillanatban eldől-hetett, porrá zúzódhatott volna. Elhatároztuk, Pisába utazunk, és a torony tövében fogunk koldulni... De valamelyik nap kivirágzott, és ez már egészen más: a nagy tüskés, bunkó fejű kaktuszból hosszú, vékony szárú fehér virágok nyúltak felénk: megöleltük egymást, és szörnyen boldogok voltunk, és boldogok voltunk azért is, mert e boldogságunkról senki sem tud, és ha tudna is netalán, akkor sem érthetné...

Nemigen jár hozzánk senki. Egyedül szent Hubertus látogat ben-nünket szorgalmasan, nem tudom, miért. Két hétig nem jött, lepkét volt fogni a hegyen. Elpusztult a mókusuk. Azt mondja, még kint tudógyulladást kaphatott. Mit jelent ez? A teknős, a papagáj után most a mókus is. Végre gumicsónakot is hozott az apja. Azt mondja, távcsöves flóbertjével valami nincs rendben. Ismét hozott egy rakás Széchenyit. Széchenyit olvasom, és bosszankodom, miért feledkezik meg klasszikusáról a magyar irodalomtörténet. Az egyik legnagyobb magyar prózaíró. Friss. A többiek homokzsákok tesznek vállamra.

Másik időegységem: utazástól utazásig. Igen, ez már más. Üressé vájt ez is, szép, szerkezet nélküli kazetta, vagy ahogy Gotovac mon-daná, óra halott ember kezén, de eszerint mégis nagyobb kedvem van mozogni.

Elállt az eső. Az efféle tavaszi záporokat még valahogy el tudom viselni. Hat után szobámból, az előszobán keresztül a fürdőszobába indulok (ó, ez a sok szoba!), és véletlenül felnézek a hegyre: *kék*. Megállok, visszafordulok lejegyezni ezt a néhány sort, amit most a zárójeles betét miatt újramásolok. A lapot azért nem tépem ki. Nyomtatásban is így kellene közölni feljegyzéseimet, ezekkel az ismét-lődő és lassan kialakuló passzusokkal. Első pillantásra így fékezném a tempót (másolásnál mind terjedelmesebbek lennének a betétek, hisz-en az előbb is a szobám falára szögezett ózbórról akartam szólni, ahogy elmegyek mellette, mindig beletörölöm tenyeremről a verejtéket, ami lassan írás közben gyülemlik), és ez útleírásnál baj is lenne, de csak első pillantásra, mivel később éppen az ismétlődő részek ringása adna zenei minőséget a szövegnek, érzékeltetné jobban a moz-gást, ami melleleg úgyis csak látszólagos. Ezért szeretem többek kö-zött útonállóknak nevezni magam. Gertruda Stein ír hasonlóan, de hogy őszinte legyek, sosem tudtam igazán élvezni prózáját. Talán újra kellene olvasnom? Hemingway, ravaszul, főleg csak a tőmondatokra alkalmazta ezt a módszert. Széchenyi és Hemingway...

Fürdök. Utazás előtt mindig fürdök. Am inkább lelki, mint testi szükségletből. A fürdőszoba szerzetesi cellám, út előtt mindig ide húzódom, rövid számadásra meztelen magammal. Nincs kizárva, csak a fürdőszoba miatt tartom drága, erőmön felüli lakásomat, semmi másért, hiszen különben aki sülyed, úgysem lakhat. Mintha Michaux-t idéztem volna, Michaux-t, akit legközelebbinek érzek az utazók közül. Gyakran kell fürdenem, gyakran, hogy tisztának érezzem magam. Persze sosem azért, mert piszkos vagyok, inkább csak azért, mert mások látnak vagy szeretnének piszkosnak látni. Mind többet gubbasztok a kádban. Ha feleségem rám nyit, zavartan bújok a spongya mögé. Marat. Nem hagy nyugton az előbbi kék hegy. Emlékszem, itt a kádban egyszer már foglalkoztatott egy hegy, de az messzi volt és meredek, eres-sziklájú, attól rettegetem, soha többé nem fogok utazni alatta. Mostani esetem éppen a fordítottja.

Fürdés után kiállok az előszoba ajtajába. A gyönyörű kis veteményeskertek egyikében óriás dimenziójú asszony gomlál, háttal, mindig háttal nekem. Amikor először láttam, azt hittem, Moor-szobrot helyeztek a veteményeskertek közepére, és csak sokára oldottam meg, hogy egy néni hatalmas fenekéről van szó.

Pesten Moor-kiállítás van.

Pedig hát én igazán imádom a veteményeskerteket. Talán mást nem is irigyelek az emberektől.

Milyen kék? Tótos. Rézgalic.

Közel vagyok a síráshoz, a rendszeres út előtti idegesség. A kislánytól már elbúcsúztunk, lefeküdt, először hagyjuk itthon nagyanyjánál. Úgy határoztunk, csak minden második útra jön velünk. Egy és fél foga van már, fogaskeréknek hívom.

Ma a mogyorófa felől sárgarigót hallottam. A múlt nyáron, érdekes, nem járt rigó felénk. Biztosan tudom, hogy nem, mert egész napokat töltöttem a kinti hangok regisztrálásával. Kora hajnalban lestem, melyik madár szólal meg elsőnek. Hangjátékomhoz végeztem ezeket a megfigyeléseket. Persze hiába, a rádióba egy istenért sem tudok betörni. Azt mondták, hangjátékom exkluzív és morbid. Szegények, ha tudnák, mi az exkluzív és morbid.

Jókedvem van. Énekelek:

„Egy
hegy
megy.

Szembejön a másik hegy.
Ordítanak ordasok:

Össze ne morzsoljatok!

Én is hegy,
te is hegy,
nekünk ugyan egyremegy.”

W. Sándorék szerint állomásunk homlokzata a disznó szájára emlékeztet, mondom éjszaka az állomás előtt megálló autóbuszban hangosan feleségemnek. A disznó szájára?, kérdezi. Nem válaszolok. Nem tudja, miért szólaltam meg hirtelen ilyen hangosan. Abban a pillá-

natban fedeztem fel, hogy az előttem ülő ember egykori igazgatóm, biológiatanárom. A disznó szóra hátrafordult, persze maszkom funkcionál. Szép magas, fekete felesége volt egykor, de valami történhetett közöttük, mert az asszony, hogy úgy mondjam, lezüllött. Sokszor álmodtam azóta a szép asszonnyal... Disznó szájára?, ismétli feleségem. Igen, válaszolok végre. J. mesélte. Tegnap találkoztam vele. Szokatlanul sok ember üdvözölte, míg beszélgettünk. Egyiket tripperből, a másikat szifiliszből gyógyítja. Érdekes perspektívából láttatja velem városunkat. Versen dolgozik. Azt mondja, szabadsága alatt papírra veti.

A jegyváltásnál furcsa figura köti magát hozzánk. Sovány, magas, kopasz, gomb nélküli téli rendőrzubbonyban, ami néhol hirtelenkék, mintha tintába mártották volna. Mindig szerettem azokat az elesett embereket, akik katonasapkát, kabátot viselnek. Minden bevezetés nélkül beszélgetni kezd feleségemmel, azt mondja, örül, hogy Rijekába utazunk, majd megmutatjuk neki, hol áll a vonat, ő is arra tart, csak nem volt elég pénze, és egyelőre Vinkovciig váltott jegyet. Az állomáscsarnok teljesen üres. Nem szeretem, ha sokan utaznak, olyankor én nem utazom, legfeljebb csak kijárok az állomásra felmérni a helyzet alakulását, megérdeklődni, milyen irányba utaznak az emberek. Boldog vagyok, hogy már végre felrakták belső falára a keramikát. Nincs kizárva, középszerű valami, de mégis otthonosabb így a csarnok. Elhaladunk az újságárus előtt, üdvözöljük egymást. A régi állomáson egyszer átadott bennünket a rendőröknek, mert egész éjszaka felváltva, megállás nélkül azzal szórakoztunk, hogy szegénytől olyan újságot kértünk, amilyen nem volt neki. Felsegít a meredek lépcsőn, üres fülkét keres, és mint saját lakásába tessékel be bennünket. Bezárja az ajtót, elfüggönyöz, és elveti magát az ülésen. Megállás nélkül beszél, beszél, életének össze nem szerelt filmtekercsei kígyóznak előttünk, csavarodnak ránk, mint Laokoon kígyói. Rendőrökről, harmonikájáról, batajnicei munkásbarakkokról, kosmeti házáról, arról, hogyan maradt ki az iskolából, amit most már bán, trepcai, szkopjei, zágrábi munkásbarakkokról, egy szabadkai magyar kislányról, a palicsi állatkertről. Radosavljević Miroslavnak hívják, húszéves, orlani, munkanélküli. Tudatalattija is felszakad, egy-egy pillanatban úgy beszél, mintha aludna. Megkínál cigarettával, két doboz Filter 100-a van. Reggel érkezett Újvidékre, körüljárta a barakkokat, szemet hányt egy ügyvédnek, evett, vett két doboz cigarettát, és már pucol is innen, mondja, rengeteg a munkanélküli. Meglep intelligenciája, szociográfiai szimata, éleslátása. A csavargókból lennének a legjobb szociográfusok. Ugrat, miért nem etetem a feleségemet, éhen hal, olyan sovány. Sokszor emlegeti a rendőröket, a „Mariolát”, gyanítom, ők nyírhatják kopaszra. Tiltakozik. Bevallja, fél tőlük, mint a tüztől, habár azt mondja, ha megtapogatják kezeit, láthatják, nem orvos, de munkakerülő sem. Fényképet mutat. Furulyával, nagy hajjal. A rendőrkabátja a képen még egészen jó állapotban van. Kérdezem, akkor még új volt? Nem, mondja, kéz alatt vette. Folyami hajós szeretne lenni, vallja be, úgy látszik, legrejtettebb titkát. „Onda bih mogao da se ljljam po celoj zemlji.” Ettől kezdve másképpen viszonyulok hozzá, megszeretem, mindjobban csodálom. Semmi különbség közöttünk. Le-feksziünk, jön a kalauz. Miro illedelmesen megkéri, legyen szíves, keltse

fel Vinkovcinál, ugyanis ott kell leszállnia. Ismét bezárja. elfüggönyözi az ajtót, eloltja a villanyt, leveti cipójét, nagy meglepetésünkre lábai nem illatosak. Leszidom, miért szolt a kalauznak, különben utazhatott volna velünk. Mosolyog. Alszunk. Már több mint egy órája elhagytuk Vinkovcit, amikor felráz bennünket a kalauz, és ismét a jegyeket kéri. Miro egyszerűen nem hajlandó felébredni. Amikor végre feljeds, hány óra?, kérdi dühösen a kalauztól. A kalauz nem válaszol, a jegyet kéri. Miro kitartóan csak az idő után érdeklődik. Végül átadja pénztárcáját a kalauznak. Én még nem láttam ilyesmit, hogy valaki pénztárcástul adja oda jegyét. A kalauz már úgy látszik megszokhatta ezt, nem lepődik meg. Hova utazik?, kérdezi ismét. Nem írja?, kérdezi Miro. Így megy ez vagy fél óráig. Az első állomáson szálljon le, mondja a kalauz. Nem mondtam, hogy keltsen fel? Akkor veszi észre, hogy még sötét van, a kék függönyt nézte hajnalnak, meg volt győződve, már Zágráb felé tartunk. Mégis nevetve dörzsöli a szemét, szerencsés vagyok ma, mondja. Slavonski Brodnál jön érte a kalauz, elbúcsúznak, feleségem kirántott baromficombot ad a kezébe. Az üres, sötét állomás előtt áll, egyedül, háttal nekünk, husángként tartva a combot.

Zágrábban megveszem a *Telegramot*. Selem zenekritikáját olvasom, mindig ez az első. Legszínvonalasabb művészi kritikusunk. Zenei érdeklődésemet ő tartja még úgy-ahogy ébren. Folyóiratainkban egy szót sem szólnak zenéről.

Két nyugdíjas ül ablakunk mellett, az egyik falábú, állatorvos volt, tízpercenként elalszik, nagy, összevissza sárga fogai között lelátok a torkára, a másik nőies, szimpatikusabb nekem, azt meséli, miért nem jöhetett hátizsákkal, nem olyan régen még gyalog tette meg ezt az utat, egy alkalommal kígyót fogott, botjához kötötte, de álmában megmarta, ezért amikor felébredt, szét kellett vernie a fejét.

Fülkénket kirándulócsoport szállta meg. A lányok mind nadrágban, fiatalok még, ám legtöbbször már nem áll jól a nadrág, ez meglep. Sok hasonló kiránduláson vettem részt, sokszor pillantottam meg éppen innen a tengert, de az első képen, a tenger megpillantásán kívül, semmi sem maradt meg emlékezetemben. Szerintem feleslegesek az efféle kirándulások.

Erősen dalmát férfi, narancsosládában kiskutyát visz valamelyik szigetre. Egy agresszív néni kiszereleli a ládából, csókolgatja, eteti, majd hangosan tudatja mindenkivel, aki nem szereti az állatot, nagyobb állat az állatnál. Az állatorvos szégyenlősen elmosolyodik, szemfogai agyarakként csúsznak ki ajkai között, megjegyzi, még a nénivel is lehetne valamit kezdeni. Elfelejtettem említeni, Pesten láttam bulldogot...

Azon gondolkodom, hogy Vajdaságban ahelyett, hogy kulturális és szellemi életünk ezeregy új formáját sürgetnénk (film, színház, zene), egyetlen gondunk meglévő szegénységünk konzerválása. Ez így egyáltalán nem tetszik nekem.

Vakító metszésű tükör ragad ablakunkra, a tenger: magamat látom. Kissé még mindig komolytalannak látszom, még mindig csak komolytalansággal tudok védekezni.

Rijeka. Az egyik legszebb villában, a Vila Olgában kapunk szobát, két öreglánynál, nekem kissé gyanúsak tűnnek. Elmesélik a villa

történetét. Háború előtti gazdája innen, valamelyik tengerparti faluból került Amerikába bányásznak, ott feleségül veszi az aranybányák tulajdonosának púpos lányát, aki majd nemsokára apjával együtt meghal... A Karadorđevićok is jártak ide nyaralni. Szobánkban püspökli cserépkálya.

Május 27-e. Az idén először fürdünk a tengerben.

Az Otokar Keršovani regénypályázatára leszek figyelmes a *Telegram*-ban. Regénypályázatot hirdet a tengerről! 7500 új dinár! Az én regényem a következő lenne: a legszürkébbek közül való turista a W.C.-n véletlenül elolvassa ezt a pályázatot, és hirtelen megváltoztatja életét. Ugy kezd élni, ahogy egy tengerről szóló nagy regény főhőiséhez illik...

El is felejtettem említeni, mi járatban vagyunk — a tengeren. A nemzetiségi újságírók első találkozására jöttem. Sajnos egyáltalán nem tetszik nekem ez az olasz operett itt a Tengerészeti Múzeum rózsaszín márványtermében, ahol egykor talán falábú tengeri farkasok ülészetek. Az Olasz Unió elnöke anyaországukkal való kapcsolatukat ismerteti, kedélyesen. Már igen komoly eredményeket értek el: a napokban tartják egy anyaországi olasz és egy szarajevói lány esküvőjét, és mindezt az Olasz Unió rendezésében. Eros Sequi, akit már régóta becsülök, a *La Battana* munkásságát ismerteti. Kétségtelenül egyezem. Anyanyelvünkre csak európai színvonalú szövegeket kell fordítanunk, ám akkor az olasz nemzetiség irodalmára sem kerül soha sor, s akkor tulajdonképpen miért is van szükségünk erre az ismertetésre, amikor mindannyian a dantei színvonal alatt tengődünk? Kosmeti élményeim szakadoznak fel: úgy beszélünk, mintha kisebbségi politikáknak nem lettek volna emberáldozatai is. A magyar kisebbségről nem tudnak semmit. Különben is szörnyen nem tetszenek nekem a nemzetiségi korifeusok. A munkanap után a Navip italkóstolója...

Elhagyom a kongresszust, és a víz mellé fekszem: „a népek jövője... a partok kék színétől függ”, szavalom.

Érdekes megfigyelni, minden utazás megszűli a következőt, nincs kizárva, ez egyetlen célja, értelme, tartalma. A kikötőben D.-vel sétálva távol-keleti útjáról beszélgetünk. Alexandria. D. ajánlotta, miért nem próbálunk felkéredzkedni valamilyen teherhajóra. Megígérte, megérdeklődi, mennyibe kerülne egy ilyen világ körüli út. Kint a sziklákon napozva feleséggel már erről az útról beszélgetünk, tulajdonképpen már ezen az úton vagyunk. Csak úgy hajlandó jönni, ha a kislányt is visszük. Beleegyezek. Hihetetlen, otthon sokáig ácsorogtam a könyvespolc előtt, verseskötetet kerestem, és sok cserélgetés után Hristić első kötetét tettem táskámba. A második, az *Alexandriai Iskola* nincs meg nekem, okvetlenül meg kell vennem. Fordítottam tőle két verset, jó lenne még néhányat. És írni is kellene róla. Hajónaplóját olvasom: „Ne kérdd, mi hozott ide minket...”, s közben már a magamét szövegezem... A sima forró kövön, amőba, a végtelen kék előtt áldozati játékom játszom. Tanqui-festmény elevenedik meg. (Olyan keveset tudunk erről a festőről, pedig Picassóra is nagy hatással volt.) Hátunk mögött a villa kőkerítésén gyíkok futkároznak. Feleségem Crnjanski *Hyperboreusoknál* című könyvét olvassa,

felnéz, sokáig, betegesen sokáig nézi a vizet, Crnjanski, Adriára emlékezve, zöld vízről beszél, mondja. Milyen színű?, kérdi. Kék, mondom.

Este a kikötőben az induló hajóknak integetünk, majd elsírjuk magunkat, erősen szoritjuk egymást, hiába, úgy érezzük, egyikünk elment, utána kellene szaladni a vizen. Lehorgonyozott panamai jachtba lesünk. A *Vjesnik*ben Mihalić kis antológiáját, Matković mexikói jegyzeteit olvasom.

Öreg clochard halad el mellettünk. Ez az a pillanat, amikor a teknős elhagyja Achillest. Leül a szemeteskosárra, a hajók felé néz. Fél óra múlva megérkezik, botra támaszkodva, barátja. Átadja neki a helyet, és megy tovább. Barátja is a hajók felé néz üres szemével. Honnan, hova tarthatnak?

Opatija. A Piccolo Paradiso teraszán, egyedül a tenger felett. Közvetlenül az alacsony falhoz tesszük asztalunkat, ebédünk: sült krumpli, makaróni, vörös bor. Majdnem vers indul:

Mindentől messze
ceruzagerendámba kapaszkodva...

Rijekát nézzük, próbáljuk megkeresni a Vila Olgát, ahová a télen ismét szeretnénk visszajönni. Sokszor voltam már Rijekában, Opatijában, de hiába, csak most nyíltak ki előttem, ám most annyira, hogy akármerre mentem is, mindenütt új, meglepő oldaláról ismerhettem meg. És a víz is minőségi.

Párizsi barátom itt dolgozott egy nyáron, a hetérák tolmácsaként, de végül amikor meg akart lépni a pénzzel, az amerikai tengerészek zsilettel szabdalták össze. Másik barátommal meg gyalog indultunk egyszer Opatija felé, egy öreg hajóépítőt keresve, aki koporsóként kezdte mifelénk.

Szállingózni kezdenek a turisták, emelkedik a gyomrom. Határozotlan képtelen vagyok elviselni e fehér sáskanépet. Pedig ez nem jó, ezután nyaranta többé már nem jöhetnek a tengerre. Autóstoppal vissza Rijekába. Fiatal öslakólány vitt bennünket, temperamentumos vezető, reggel Triesztben volt autóversenyt nézni, most meg a fogait javíttatta itt Opatijában. Rágógumival kínál bennünket, nem járt még mifelénk északon.

Zágráb. Három évet sétáltam egyfolytában ebben a szép városban, én, professzionális sétáló. Ismerem a kövek repedéseit, az összes padokat. Barátom a Tingli-tangliban a gazdasági emigráció-elméletét fejtegeti. A *Polet* szerkesztőségében Sabol arról mesél, amikor utoljára járt Újvidéken, bőrig ázott. Még nem hallottam így beszélni esőről. Ijesztő hasonlatosságok Ellentétei és Gerilla-dalaim között. Igaz, lényeges különbséggel, én nem inszisztálok annyira az ellentéteken, én sokszor csak a levegőt hibáztatom... A virágtéren Selem magas alakja. A Stražilovói Találkozón láttam először, Kateb Yasin üdvözlőbeszédét fordította. Este a befejező banketton láttam először Miljkovićot is, csokornyakkendővel, szakadt cipőben, hentesre emlékeztetett: legnagyobb háború utáni költőnk. Šoljan veszettül táncolt Dušicával. Hová lett Dušica, már évek óta nem láttam? Egyszer verseimet szavalta, milyen boldog voltam. Utoljára a bélyeggyűjtőkkel Spanyolországba utazott... A *Dugában*, ahol később megtagadta az Októberi-

díjat és verseit, Miljković a kritikusokról beszélve azt mondta, ha úgy tudna táncolni, mint Šoljan, nem írna verseket. Amikor felakasztotta magát, illetve, amikor elért hozzám a híre, napfogyatkozás volt. Updike írt legszebben a napfogyatkozásról. Már akkor lelkesedtem Miljkovićért, de akkor csak artisztikumáért, ki gondolta volna, társadalmi problémákban is ő látott legtisztábban, ki gondolta volna... Kateb Yasin a klub szőnyegén aludt, szépen feje mellé rakva cipőjét, öreg gerilla. Azóta többször olvasok róla, az új regény jeles alkotói között tartják számon, mint költőt viszont az új metafizikusok, Bonnefoy-ék között.

Délután Lester beatekről készített filmjét, a HELP-et nézzük. A legjobb film, amit az utóbbi időben láttam. HELP, kiáltom én is.